

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ РОМАНУ «ЧЕРВОНИЙ» АНДРІЯ КОКОТЮХИ

У статті досліджено стилістичні можливості літературно-художніх антропонімів у арсеналі мовних засобів роману «Червоний» сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи. Подано опис найменувань персонажів, визначається їхній інформаційний потенціал, роль у сюжетному розгортанні, простежується символіка кольору.

Ключові слова: антропонім, апелятив, літературно-художній антропонім, промовисте ім'я, прізвисько, псевдонім, символ, червоний колір.

Vehesh A. I. Stylistic Role of the Proper Names of the Literary Heroes in the Novel «Red» by Andriy Kokotiukha. *The article researches the stylistic possibilities of the proper names of the literary heroes in the arsenal of linguistic means of the novel «Red» by contemporary Ukrainian writer Andriy Kokotiukha. It also gives a description of the names of the characters, determines their informational potential, color symbolism and role in the plot deployment.*

Anthroponimicon of A. Kokotiukha's works has not been studied extensively, therefore, in our opinion, the functional-stylistic analysis of the proper names of the literary heroes in the novel «Red» is relevant to Ukrainian onomastics.

The purpose of our study is to provide a comprehensive description of the proper names of the literary heroes in the novel «Red» by A. Kokotiukha, our task is to reveal an informational potential of the proper names of the literary heroes; to determine their role in the characterization of the characters and in the context of the characteristics of linguistic style of the writer.

The protagonist is named after the Red, which has a symbolic meaning. Color is the key to understanding the subtext, it acts as a special stylistic admission.

No less interesting are literary-artistic pseudonyms, which the author endows both the protagonist and the UPA soldiers. At different stages of the struggle «Red» had different pseudonyms: Tour, Martyn, Strong, Ostap. We recorded a number of other pseudonyms of UPA soldiers: Angry, Myron, Raven, Mazepa, Cold, Polecat. They all are expressive.

Our research has shown that creative potential of the author is expressed in the proper names of the literary heroes. A. Kokotiukha puts a certain mark on the characters name, onym becomes a most delicate means of characterizing the hero.

Key words: *anthroponym, appellative, proper name of the literary hero, expressive name, nickname, pseudonym, symbol, red color.*

Останнім часом активно досліджуються літературно-художні антропоніми у творах сучасних авторів (Л. Белей, Н. Бербер, Т. Гриценко, Л. Кричун, Н. Лісняк, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, І. Скорук). Назви героїв сучасних творів мають особливу цінність для історії української літературно-художньої антропонімії завдяки своїм виражальним можливостям, багатству стилістичних функцій, несподіваним авторським експериментам.

Ми знаємо, що в багатьох творах імена головних героїв мають глибокий підтекст. Це свідчить про обдуманний вибір власної назви для персонажа.

Багато авторів називали свої романи іменем головного героя. У Василя Шкляра це «Чорний Ворон», «Маруся»; у Мирослава Дочинця – «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован», «Мафтей». Заголовок у цих романах – найголовніша власна назва художнього твору, центр його ономастичного простору.

Роман Андрія Кокотюхи «Червоний» теж названий іменем головного героя. Заголовок і текст – взаємопороджувальні величини. Автор у назву твору вносить найістотніше, «найважливішу ланку, вузловий елемент змісту» [2, с. 35].

Антропонімікон творів А. Кокотюхи досліджений мало, тому, на наш погляд, функціонально-стилістичний аналіз літературно-художніх антропонімів роману «Червоний» є актуальним для української ономастики.

Мета нашого дослідження полягає у комплексній характеристиці літературно-художніх антропонімів роману «Червоний» А. Кокотюхи; наші завдання – розкрити інформаційний потенціал літературно-художніх антропонімів; визначити їхню роль у характеристиці персонажів та в контексті характеристики мовного стилю письменника.

«Червоний – це, звісно, вигаданий персонаж. Ніякого «Остапа», командира летючої групи УПА Данила Червоного, не існувало. Це збірний образ тридцятирічних, часто безіменних героїв того часу. Героїв – саме у літературному значенні цього слова, без оцінювання. Здається, лише згадування горбинки на носі автор відсилає до нечисленних фото головного командира УПА Романа Шухевича. Та й не факт – чи мало таких легенів народили на початку ХХ століття волинські та галицькі мами?..» [4, с. 7].

А. Кокотюха підносить власну назву до рівня символів, узагальнень. Його головний герой, командир летючої групи УПА, названий промовистим іменем Червоний. Ця назва стає домінантною, семантичним ядром тексту, тому автор вносить її у заголовок.

Цікавим є те, що назва головного героя не є прізвиськом. У бандерівця Данила справжнє прізвище Червоний. Зразу ж напрошується асоціація з бійцем Червоної армії – червоноармійцем, чи з тим, хто пов'язаний з радянським соціалістичним ладом. Головний герой А. Кокотюхи – борець за вільну Україну. Парадоксальною є ситуація, коли червоні «полюють» за Червоним. У цьому випадку назва Червоний має стосунок до історичної назви, тобто інтерпретується в переносному значенні. Про це говорить офіцер Лев Доброхотов: *Зрештою, за операцію з ліквідації банди так званих повстанців загону Червоного, чи то Остапа, і за захоплення самого командира я тоді отримав не лише нагороду. До речі, вдумайтеся в прихований смисл: орден Червоної зірки за арешт Червоного...* [5, с. 155].

Цікаву інформацію про Червоного отримує Михайло Середа під час розмови з Калязінім: *– Хто він такий, цей Червоний? Це прізвисько, або, понашому, кликуха, чи справжнє прізвище, за паспортом?.. – Паспорта його, лейтенанте, я не бачив... Але одне знаю напевне: він не ховається за прізвиськом, або, не має, як тут кажуть, псевдо. Звати його Данило, прізвище – Червоний. За даними як польської дефензиви, так і НКВД – МГБ, раніше мав кілька псевдо. Коли поляки його зловили в тридцять сьомому, називав себе Туром. До сорок четвертого проходив як Мартин та Дужий. Тепер, як свідчить зібрана МГБ оперативна інформація, він узяв собі псевдо Остап. Але ми й далі зватимемо його Червоним. Дуже гарно його прізвище лягає в оперативну розробку...* [5, с. 45].

Але характеристичний потенціал літературно-художнього антропоніма на цьому не вичерпується. Тут яскраво простежується символіка кольору. Із фольклорних творів дізнаємося, що червоний колір має сильний емоційний заряд радості, свята; набуває змісту урочистості, небуденності, незвичності, казковості. Не випадково місцеve населення називало Червоного героєм, Калязін — людиною з легенди.

Червоний колір має властивість збуджувати, спонукати до дії. Автор зазначає: *Загалом у ньому вгадувалося щось нестримне, шалене, щось таке мужнє — як на порівняно молодий вік* [5, с. 46]. Червоний перебуває у безперервній боротьбі, він групує довкола себе багато людей. Навіть у таборі йому це теж вдається. Ватажок злодіїв Тайга захоплюється Червоним: *Молоток, Червоний! Я від самого початку знав: оцей хитрий хохол таки втягне всіх у знатну бузу!* [5, с. 303]. Його навіть вороги називають мужчиною-воїном.

Червоний колір — ознака здоров'я. Але ми жодного разу не натрапляли на опис червоношокого героя.

Та найголовніше, що червоний колір символізує небезпеку (варіант крові). А яким небезпечним був командир Червоний для червоноармійців! Польська влада його називала небезпечним терористом-націоналістом. НКВД розшукувала за підпільну підривну діяльність, антирадянську агітацію та пропаганду. Устами М. Середи автор розповідає, що Червоний належав до тих людей, котрі *не боялися ані чорта, ані грому, ані кулі. Якщо такий чоловік — друг, то про таких у військах говорили: з ним можна йти в розвідку. Коли ж він воює проти тебе... Про наслідки не хотілося думати* [5, с. 46]. Його вважали особливо небезпечним злочинцем, він становив загрозу «для успішного поступу радянської влади. Навіть у воркутинських таборах Червоний, «справжній ворог радянського народу», був небезпечним, бо «завоював авторитет на зоні».

А червоний колір — це також колір пекла, вогню. Головному героєві довелося пройти не одне коло пекла: *Тут, у цьому пеклі, я не лишуся. Треба — поповзу на свободу* [5, с. 286]. Він нагадує вогняного ангела: *Ставний, міцний, пружний виступив із темряви, під вогняні сполохи. І в них його лице видавалося мені напруженим, майже кам'яним — не обличчя, а маска. Маска неприхованої люті* [5, с. 139]. *Данило Червоний, спокійно і впевнено, із виразом люті на закіптюженому обличчі, ступав за ним, мов янгол смерті...* [5, с. 141]. Лев Доброхотов розповідав, що навіть на допитах затримані погрожували: *Нічого, Остап до вас іще добереться! Він вам пустить червоних півнів!* [5, с. 164]. Червоний організовує втечу з концтабору. І всі, *хто йшов з Червоним, готувалися до смерті, але в бою* [5, с. 291]. Червоний колір тут асоціюється з кров'ю, війною, ранами, смертю.

На основі встановленого асоціативного зв'язку з насильством червоний колір набуває значення «страшний», «напружений», «тривожний», «негативний», «демонічний». Як бачимо, колір може розкривати глибину сюжету й слугувати ключем до розуміння підтексту, виступати в ролі особливого стилістичного прийому [6, с. 23].

Символізм червоного кольору багатозначний та амбівалентний. З одного боку – енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, урочистість, радість, а з іншого – ворожнечу, помсту, війну, агресивність, боротьбу, незалежність [9].

Промовистим у тексті є не тільки прізвище героя, але і його ім'я. Ім'я Данило у перекладі з давньоєврейської мови означає «божий суд» [10, с. 99]. Він знищує ворогів України, наказує винних, не терпить наруги і неправди. *Тут і тепер ми, відділ особливого призначення УПА, зірвали спецоперацію НКВД з винищення мирного українського населення та знищили зграю найманних совіцьких бандитів!.. Ми, борці за звільнення України від більшовицької окупації та терору, в усьому спираємося на вашу, люди, допомогу й підтримку!* [5, с. 144]. Маємо досить вдале поєднання прізвища та імені: червоний божий суд. Ми знаємо, що червоний колір – знак влади й величі. Ім'я Данило найперше асоціюється з іменем Данила Галицького – князя Галицько-Волинського князівства.

У Червоного є псевдо Остап, воно теж промовляє. Остап у перекладі з грецької мови означає «стійкий, міцний, здоровий, веселий» [10, с. 275]. Усі ці риси притаманні герою. Вони теж мають стосунок до червоної барви, адже червоний колір асоціюється з любов'ю, чоловічою силою. Остап стійкий у своїх переконаннях, він прагне волі для себе та інших. Герой був «помітно міцним, збитим».

Є у головного героя й ім'я по батькові – Назарович. У перекладі з давньоєврейської мови ім'я Назар тлумачиться так: «він присвятив себе богові» [10, с. 245]. Сам Червоний говорить до полоненого: *В Остапа ось тут – хрест, бо Остап у Бога вірує* [5, с. 144].

Як бачимо, усі антропоніми, якими наділив персонажа А. Кокотюха, мають характеристичний заряд.

Серед друзів Червоного багато хлопців з цікавими псевдонімами. Наталія Павликівська зазначає, що «воїни УПА не могли виступати під офіційними прізвищами. Жорстокі репресії, переслідування родин та близьких змушували їх приховувати власні прізвища і прибирати собі інші, нові імена – псевдоніми» [8, с. 5]. Люди обирали нові імена з метою уникнути «відповідальності за свої дії (вчинки) та висловлені думки (погляди), конкретно – бажання сховатися («замаскуватися») за псевдонімом від переслідувачів, ворогів, властей (влади), правосуддя, громадської думки тощо, намагання створити труднощі або унеможливити ідентифікацію особи, запобігти біді, труднощам, прикрошам» [7, с. 33]. Іноді одна людина могла мати кілька псевдонімів зразу. У Червоного на різних етапах боротьби теж були різні псевдоніми: *Тур, Мартин, Дужий, Остап*.

Цікавим є те, що ці псевдоніми мають багато спільного. Ми вже знаємо, що ім'я Остап означає сильний, здоровий. Псевдонім прикметникового походження Дужий теж характеризує героя за цією ознакою. Дужий – «1. Який має велику фізичну силу; сильний. 2. Який має велику силу, авторитет, вплив; могутній. 3. Люди з твердим, стійким, вольовим характером. 4. Фізично здоровий не хворий» [1, с. 331].

Псевдонімом Тур називали велику здорову людину. Цей псевдонім був досить популярним. Тур – «Вимерлий дикий бик. // У народній поезії – символ, утілення велетенської сили й хоробрості» [1, с. 1486]. А ім'я Мартин у перекладі з латини означає «войовничий» [1, с. 216].

Як бачимо, усі ці псевдоніми характеризують героя за зовнішнім виглядом, вдачею, характером.

Найкращими друзями Остапа були *Лютий, Мирон, Ворон*. Ці літературно-художні антропоніми теж псевдо. З тексту роману дізнаємося, що справжнє прізвище Лютого – Воропай. Воно теж привертало увагу. Колишній танкіст Віктор Гуров пригадував: «Його прізвище згадалося одразу, бо прикметне було – *Воропай*» [5, с. 226]. Псевдонім Лютий, як і Дужий, асоціюється із силою, а також зі злістю та нещадністю до ворогів.

Ми зафіксували низку інших псевдонімів воїнів УПА: *Мазена, Холод, Тхир*. Як бачимо, усі ці літературно-художні антропоніми різного походження: антропонімійного й апелятивного. На вибір псевдонімів впливали різноманітні фактори: «освіта, соціальний статус, походження, зовнішність, вікові особливості, звички, риси характеру та вдачі, бажання ідентифікувати себе з якимись історичними постатями, фольклор, природно-географічні особливості краю, реалії традиційного побуту» [8, с. 6]. У них – національна культура, українська ментальність.

До речі, за «Словником псевдонімів ОУН – УПА» Н. Павликівської знаходимо 71 фіксацію псевдоніма Остап. Псевдо Мирон належало 61 носієві, псевдо Лютий – 32, Мазепа – 19, Ворон – 115, Тур – 25, Мартин – 13.

У романі натрапляємо на велику кількість літературно-художніх антропонімів, носіями яких є місцевий люд – волиняни. Автор запозичив реальні імена та прізвища, що характерні для місцевості, де відбувалися події. Як зазначав Ю. Карпенко: «...власні назви мають місце й часові відповідати, виконуючи тим самим хронотопічну функцію, що обов'язково включає й етнічну класифікацію персонажів» [3, с. 62].

До національно-значущих літературно-художніх антропонімів зараховуємо такі: одночленні: *Ставнюк, Богдан, Захар, Килина, Юстина*; двочленні: *Василь Задура, Назар Пилипчук, Коля Манюк, Микола Онищук, Марійка Ставнича, Докія Топорчук, Павло Топорчук, Сидір Волощук, Уляна Волощук, Люба Соцька, Славко Ружицький*. Наявність апелятива біля антропоніма може вказувати на вік персонажа, соціальне становище, характер (*стара Ставнючка, поштар Топорчук, боягуз Пилипчук*). До української антропосистеми зараховуємо також назви інших героїв: *Клим Рогозний, Михайло Середа, Григорій Титаренко*.

Серед назв літературних героїв є багато таких, що належать до російської антропосистеми: *Віктор Гуров, Дмитро Калязін, Лев Доброхотов, Єлизавета Воронова, Воробйов, Собінов, Віктор Топорков, Василь Абрамов, Таміла Супрунова, Бородін, Булаков, Засухін*.

Привертають увагу літературно-художні антропоніми, що називають каторжан концтаборів. До багатьох реальних прізвищ зона додавала

прізвиська; і не важливо було чи це був політичний каторжанин, чи кримінальний елемент (зек).

Каторжанами були колишні фронтовики: танкіст Віктор Гуров, льотчик, капітан Бурлаков, розвідник Саня Морозов, старший сержант Інокентій Свистун, офіцер саперних військ Марат Дорохов («*Саня Морозов, прозваний Морячком, Інокентій Свистун, до якого, попри промовисте прізвище, приліпилася простенька кличка Кеша, і той самий колишній офіцер червоної армії Марат Дорохов, ще на пересилці охрещений Сапером*» [5, с. 210]). Ці прізвиська герої отримали в різних ситуаціях, вони різного походження. Прізвисько *Морячок* герой отримав «*через те, що на етапі мав на собі подарований загиблим другом справжній морський тільник*» [5, с. 247]. *Кеша* – розмовний варіант імені Інокентій – відантропонімічного походження. Прізвисько *Сапер* утворили за родом занять персонажа. Так само отримав прізвисько Віктор Гуров – *Танкіст*.

Відомо, що кожен каторжанин мав номер, тому німецькі концтабори нічим не відрізнялися від радянських. Капітан Бурлаков тікає з німецького концтабору з випаленим на руці номером 1147 і потрапляє на Воркуту за таким самим номером. Це, за словами автора, «вбило його остаточно».

Через ваду отримав прізвисько литовець Томас. Бандити називали його *Циклопом* через те, що «в бійці йому викололи око» («*Або ось Циклопа, – кивок у бік одноокого Томаса*» [5, с. 304]).

Фігурують у романі прізвиська (кликухи, поганяла) бандитів, убивць, злодіїв: рецидивіст *Ботва*, мародер Сава Зубанов (*Зубок*), Сапунов Іван (*Ваня Француз*), *Копилов Лавр* (справжня назва), Григорій Лемешев (*Гриша Кубань*), «смотрящий» на зоні *Коля Тайга* (справжнє прізвище Звягін).

Київський кишеньковий злодій *Вася Шарик* «*дістав прізвисько не через ідеально круглу геометричну форму голови, як могли подумати невтасмничені, а через те, що якось у окупованому Києві не помер із голоду, бо вполював, зварив та з їв німецьку вівчарку*» [5, с. 212]. Як бачимо, через прикрий випадок: з'їв собаку – Шарика. Усі ці літературні оніми виконують характеристичну (інформаційно-оцінну) функцію.

Отже, усі літературно-художні антропоніми роману «Червоний» мають значний інформаційний потенціал. Вони формують онімний простір тексту, відображають реалії суспільного життя, відзначаються різноманітністю, виступають виразником авторської ідеї. Перспективи таких студій вбачаємо в дослідженні не тільки літературно-художніх антропонімів, а й всього онімного простору художніх текстів А. Кокотюхи. Це розширить уявлення про роль і місце власних назв у системі національної ономастики.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.); уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. 2. **Карпенко Ю. О.** Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37. 3. **Карпенко Ю. О.** Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз». *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008.

С. 61–70. 4. **Кіпіані В.** Війна після війни. *А. Кокотюха Червоний*: роман; передм. В. Кіпіані; худож. Н. Переверзева. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.: іл. 5. **Кокотюха А.** Червоний: роман; передм. В. Кіпіані; худож. Н. Переверзева. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.: іл. 6. **Кухаренко В. А.** Інтерпретація тексту: Учебное пособие для педагогических институтов. Л.: Просвещение, 1979. 327 с. 7. **Німчук В.** Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 30–58. 8. **Павликівська Н.** Словник псевдонімів ОУН–УПА. Вінниця: О. Власюк, 2007. 440 с. 9. **Потапенко О. І.**, Дмитренко М. К. Словник символів. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915/page:10/>. 10. **Трійняк І. І.** Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.

Веґеш Анастасія Іванівна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Ужгородський національний університет. Вул. Волошина, 32/1, м. Ужгород, Україна.

Tel.: 050-62-78-385

E-mail: anastasia.vegesh@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Vehesh Anastasia — Ph.D in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Uzhhorod National University, Voloshyna Str., 32/1. Uzhhorod, Ukraine.